

Οι Τούρκοι και ο υπόλοιπος Κόσμος: Μία ιστορικό- κοινωνική προσέγγιση¹

Δρ Άννα Κωνσταντινίδου

Ιστορικός- Διεθνολόγος

Ερευνήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Η «ανάγνωση» των μουσουλμανικών πληθυσμών δεν μπορεί να γίνει στη βάση ενός ενιαίου συνόλου, καθώς οι διαπολιτισμικές και οι διπλωματικές σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα λχ. στη Δύση και την Τουρκία φέρουν διαφορετικές προσλαμβάνουσες από αυτές μεταξύ Δύσης και Μέσης Ανατολής. Το γεγονός αυτό έχει κύριο έρεισμα το φυλετικό υπόβαθρο των ισλαμικών μορφωμάτων, αλλά και την ιδιόζουσα θέση που λαμβάνει η θρησκεία στην καθεμιά ξεχωριστά μουσουλμανική κοινωνία. Στο παρόν άρθρο θα αναλυθεί η συμπεριφορική ικανότητα του τουρκικού κράτους να εκφράζει ένα διπλωματικό διπολισμό όσον αφορά τους συσχετισμούς που αναπτύσσει με τη Δύση και το οικείο περιφερειακό του περιβάλλον και θα αναζητηθούν οι λόγοι της ιδιόμορφης συμπεριφοράς, την οποία ανέπτυξε (και αναπτύσσει) με μεγάλη επιτυχία.²

Για να κατανοήσουμε τους λόγους της διπλής διπλωματίας του τουρκικού κράτους, είναι αναγκαίο να περιγραφεί το εσωτερικό κατεστημένο της χώρας, το οποίο παρουσιάζει κι αυτό ιδιότυπη συμπεριφορά σε σχέση με τα διάφορα κοινωνικά σύνολα που διαβιούν εκεί. Κι αυτή η στάση, που ανέκαθεν εφάρμοζε η Τουρκία στους πληθυσμούς που την κατοικούν, αποτελεί, ίσως, την πιο σημαντική αιτία για την επιγενόμενη «ιδιόμορφη» διπλωματία σε σχέση με την εξωτερική της πολιτική. Στην τουρκική χώρα, αν και το επίσημο θρησκευτικό δόγμα είναι το σουνιτικό, ωστόσο, η διάσταση και η εγκαθίδρυση της στρατιωτικής παντοδυναμίας της βασίστηκε στην ύπαρξη πολυσύνθετων μυστικιστικών ταγμάτων, τα οποία αποτέλεσαν το συνδετικό κρίκο με τους ετερογενείς και ετερόθρησκους πληθυσμούς που διέμεναν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Ακόμα κι όταν εδραιώθηκε στο πολιτικό γίγνεσθαι της εποχής ο Σουνιτισμός, ο θρησκευτικός μυστικισμός ήταν εναργό και θεμελιώδες οργανωτικό κομμάτι της Πολιτείας, καθώς οι Αδελφότητες, στις οποίες συνέχονταν τα διάφορα πληθυσμιακά έθνη του οθωμανικού Κράτους, ελαχιστοποιούσαν τις πιθανότητες εξεγέρσεων και επαναστάσεων απέναντι στην Κεντρική Εξουσία.

---

¹ Η ανάλυση του άρθρου στηρίχθηκε στα βιβλία: Ιωάννης Θ. Μάζης, Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και πολιτικο- οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία, Αθήνα 2000 (β' έκδοση), Ευστράτιος Χ. Ζεγκίνης, Γενίτσαροι και Μπεκτασισμός, ό.π., Feroz Ahmad, The Turkish Experiment in Democracy (1950-1975), London 1977, Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey, London 2001

² Αν και πλέον έχουν αλλάξει σε μεγάλο βαθμό οι διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα στη Δύση και το τουρκικό κράτος.

Η ύπαρξη των μυστικιστικών ταγμάτων, εκτός του γεγονότος ότι διαφύλασσε την κοινωνική νηνεμία, αποτελούσε την κοιτίδα διαμόρφωσης ιδεών και αντιλήψεων, αφού άτομα οποιασδήποτε κοινωνικής διαστρωμάτωσης συγχρωτίζονταν σε μια ομάδα που έφερε περισσότερα κοινωνιολογικής διάστασης χαρακτηριστικά παρά θρησκευτικής. Η επιρροή που άσκησαν οι οργανώσεις αυτές στην τουρκική κοινωνία φάνηκε από το συμπεριφορικό χαρακτήρα τον οποίο ανέπτυξαν οι πληθυσμοί στο κατεστημένο της χώρας, καθώς σχηματίστηκαν τάσεις στα διάφορα πεδία του δημοσίου βίου. Εκτός των άλλων, το πολιτικό έρεισμα που άρχισαν να διαμορφώνουν οι Αδελφότητες αυτές μέσα στο οθωμανικό κατεστημένο έγινε σε μία εποχή (19^{ος} αι.) όπου παρατηρούνταν διεθνείς ανακατατάξεις, οι οποίες αφορούσαν –κυρίως- τη μεσανατολική περιοχή. Από τα τάγματα αυτά είτε «ξεπήδησαν» είτε επηρεάστηκαν είτε συνεργάστηκαν μαζί τους (γνωρίζοντας τον αντίκτυπο που είχαν στην κοινωνία) οι πολιτικοί άνδρες που διαδραμάτισαν προεξάρχοντα ρόλο στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας.

Αυτό που πρέπει να κάνουμε κατανοητό είναι, ότι στη βάση των ιδεολογικών ρευμάτων που είχαν εφελτήριο τα τάγματα αυτά, οι εκπρόσωποί τους διαβλέποντας τις εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο, καθώς το αποικιοκρατικό δόγμα άπλωνε με ραγδαίους ρυθμούς τα «πλοκάμια» του στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, προσπάθησαν μέσω της πολιτικής – κυριότατα- δράσης τους να σχηματίσουν έναν κλοιό προστατευτισμού του πολιτισμικού υποβάθρου τους και της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους τους. Δύο ήταν οι κύριες τάσεις των μεταρρυθμιστών Οθωμανών που οι κοινωνικό- πολιτικές ενέργειές τους βρήκαν μεγαλύτερη απήχηση στην κοινωνία:

α. οι εκσυγχρονιστές που ήθελαν τον πλήρη διαχωρισμό κράτους και θρησκείας, διατυπώνοντας την άποψη ότι το θρήσκευμα θα ήταν τροχοπέδη σε οποιαδήποτε εσωτερική μεταρρύθμιση, **β.** οι οπαδοί νεωτεριστικών αρχών και αντιλήψεων, συγκαλυμμένων κάτω από το μανδύα της θεοκρατικής παράδοσης του τουρκικού κράτους. *Οι δύο αυτοί ιδεολογικοί σχηματισμοί αποτέλεσαν τους προθύλακες των πολιτικών κομμάτων που θα ακολουθήσουν στη Σύγχρονη Πολιτεία της Τουρκίας.*

Επεξηγώντας κοινωνιολογικά τις τάσεις αυτές, παρατηρούμε, ότι ακόμα και στο οθωμανικό κράτος, το οποίο αποτέλεσε ένα κοινωνικό μόρφωμα από συνονθυλεύματα εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων, κύριο συστατικό διαμόρφωσης του κοινωνικού ιστού θεωρείται η παράδοση με ό,τι εννοιολογικά περικλείει στην λαογραφία και στην κοινωνιολογία ο εν λόγω όρος. Θα ήταν άστοχο να θεωρηθεί, ότι σε γνωσιακό επίπεδο και οι δύο αυτές κοινωνικές παρατάξεις δεν εδράζονται σε αυτήν την παραδοχή, διαμορφώνοντας με αυτόν είτε αντιθετικά είτε σε σύμπλευση τις αρχές της ιδεολογίας τους. Άλλωστε, η

έννοια της παράδοσης ήταν και συνεχίζει να αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο στη διαμόρφωση του εθνισμού ενός κράτους. Και στην τουρκική χώρα παρατηρούμε έντονα –ιδίως τα χρόνια καμπής για τη διαμόρφωση του νέου τουρκικού κατεστημένου- ότι οι δύο πόλοι που προέκυψαν είχαν σημείο αναφοράς τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτού του όρου που αποκαλούμε παράδοση, ο μιν πρώτος αναζητώντας τον εκσυγχρονισμό (ανασκευάζοντας τις κοινωνικές δομές, ώστε να συμβαδίσει το κράτος με τις σύγχρονες επιταγές της διεθνούς κοινωνίας),³ ο δε δεύτερος σεβόμενος την πολιτιστική κουλτούρα (σύμπλευση της κοινωνίας με ένα αναδομημένο κατεστημένο, ωστόσο, μέσα στα ήδη υπάρχοντα καλούπια τού πολιτιστικού παρελθόντος).

Ο ίδιος ο Κεμάλ, ο οποίος ήταν εκσυγχρονιστής –τουλάχιστον μέχρι την εδραίωση του κρατικού μορφώματος που επιδίωκε να δημιουργήσει-⁴ συνεργάστηκε με όλες τις τάσεις που είχαν διαμορφωθεί στην τουρκική κοινωνία και είχαν εφελήριο ιδεολογικό τα τάγματα. Στον καιρό, ωστόσο, της παντοδυναμίας του προσπάθησε να περιορίσει ή και να εκλείψει τις μυστικιστικές οργανώσεις, καθώς αποσκοπούσε στην επίτευξη ενός εθνικού κράτους. Ο Κεμάλ δεν αντιτάχθηκε στη διάσταση της Θρησκείας, αλλά στα αποκρυφιστικά τάγματα που η δράση τους είχε κοινωνιολογικό αντίκτυπο στο πολιτειακό κατεστημένο που αυτός ήθελε να δημιουργήσει. Όπως αναφέραμε, στις ιδεολογικές αυτές οργανώσεις συμμετείχε πανσπερμία εθνοτήτων που διαβιούσε στο κοινωνικό κατεστημένο της Τουρκίας. Επίσης, πολλές από αυτές τις «αιρετικές» εκφάνσεις του Ισλαμισμού ήταν θερμοκήπια για νεωτερίζουσες αντιλήψεις, γεγονός που δεν μπορούσαν να έχουν θέση σε μία κοινωνία κατά βάση στρατοκρατούμενη. Ο Κεμάλ παρά τις προσπάθειές του να εκκοσμικεύσει το κράτος του και να το «εκδυτικοποιήσει» στη βάση απεμπόλησης πολιτισμικών αγκυλώσεων, βρήκε εμπόδιο το κοινωνικό και διπλωματικό περιβάλλον της εποχής, το οποίο δεν του παρείχε τα εχέγγυα να δημιουργήσει ένα κατ' ουσίαν αποστρατικοποιημένο κατεστημένο.

Παρότι ο Κεμάλ γνώριζε πολύ καλά τη σημασία που είχε το κράτος του για τα ευρωπαϊκά συμφέροντα και το αντιλαμβανόταν από τον τρόπο που ρυθμίστηκε το Ζήτημα των ελληνικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας και του Πόντου με τη διπλωματική ανοχή των Μεγάλων Δυνάμεων, ωστόσο, τόσο αυτός όσο και οι πολιτικοί του επίγονοι χρησιμοποίησαν ένα παρελκυστικό διπλωματικό πρόσωπο απέναντι στη Δύση, διότι, εκτός των άλλων, ήταν η εποχή που τα κράτη της Μέσης Ανατολής

---

³ Ίσως, από φόβο ότι οι νεωτερικές ιδέες των αποικιοκρατών θα συνέπαιρναν τα (μη πεπαιδευμένα) πλήθη, με συνέπεια η αποικιοκρατία να εγκαθιδρυόταν με «πλάγιο» τρόπο μέσα στην κοινωνία.

⁴ Διότι μετά το 1920 και την εδραίωσή του στην εξουσία, προσπάθησε να δημιουργήσει ένα κατεστημένο πλήρως άθεο, σε σημείο που πολλοί αντίπαλοί του να του χρεώνουν ότι ανήκε κρυφά σε εβραϊκή αίρεση.

άρχισαν να ξεσηκώνονται εναντίον των αποικιοκρατών. Η διπολική εξωτερική πολιτική της Τουρκίας (κατά τον Μεσοπόλεμο και μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο) φάνηκε, εν πολλοίς, κι από τον τρόπο που μεταχειρίστηκε τους ομόθρησκους πληθυσμούς της γεωγραφικής της ζώνης κατά τη διάρκεια των Μεγάλων Συνθηκών. Οι μουσουλμανικές χώρες της Εγγύς και Μέσης Ανατολής μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αι. είχαν μία ιδιόμορφη σχέση με το οθωμανικό κράτος.

Οι περισσότερες από αυτές ήταν ημιαυτόνομα κρατικά μορφώματα μέσα στην Αυτοκρατορία που παρά τις κατά καιρούς εξεγέρσεις τους με σκοπό την πλήρη αυτονόμησή τους, εντούτοις, τα μουσουλμανικά αυτά κράτη είχαν δημιουργήσει την προσδοκία, ότι η ομόθρησκη Τουρκία δεν θα τα παραχωρούσε στα δυτικά συμφέροντα, όταν οι Συμβάσεις Ειρήνης του 1918 και εξής διαμοίραζαν εκ νέου τις σφαίρες επιρροής στα εδάφη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου. Ωστόσο, όμως, τόσο ο Κεμάλ όσο και οι πολιτικοί του επίγονοι (μέχρι περίπου το 1950) θεμελιώναν τη νέα ιδεολογική πορεία του κρατισμού τους σε εθνικά στοιχεία, αποδιώχνοντας οτιδήποτε αφορούσε την παράδοση και διαρρηγνύοντας emphaticά τη σχέση τους με τους λαούς της περιοχής.

Άραγε, θα μπορούσε να μακροημερεύσει το «δυτικότροπο» μοντέλο οργάνωσης που στηριζόταν καθαρά σε στοιχεία εθνισμού στη μετακεμαλική Τουρκία; Η Ιστορία του τουρκικού κράτους απέδειξε εμπράκτως –ήδη από τη δεκαετία του 1950- ότι σε ένα παραδοσιακό κράτος, όπως ήταν αυτό της γείτονας χώρας, η θρησκεία μέσα από οποιαδήποτε ιδεολογία ή οποιοδήποτε μυστικιστικό τάγμα κι αν εκφραζόταν, δεν μπορούσε να μη λαμβάνει κυρίαρχη θέση στο εσωτερικό κατεστημένο. Όλοι σχεδόν οι λαοί της Νοτιοανατολικής Μεσογείου είχαν σχηματίσει τον κοινωνικό ιστό του κράτους τους στη βάση της συμπλεκτικής σχέσης Πολιτείας και Θρησκείας κι αυτό, διότι όταν οι περισσότερες από αυτές τις χώρες βρέθηκαν σε κάποια στιγμή της Ιστορίας τους υπό τη διοικητική επιτήρηση ενός ξένου κράτους, το θρήσκευμα στάθηκε ένα από τα στιβαρά επιστεγάσματα του εθνισμού τους που τις συνέδεε με το πολιτισμικό παρελθόν τους.

Έτσι, και το τουρκικό κράτος αναγκάστηκε να επαναφέρει στις δομικές λειτουργίες του την έννοια της θρησκείας και τις δογματικές παραμέτρους αυτής. Μέχρι το 1950, τα μυστικιστικά τάγματα δρούσαν στην παρανομία, καθώς το κεμαλικό κράτος τα είχε θέσει εκτός της διοικητικής «μηχανής». Πολυάριθμα, ωστόσο, μέλη της δημόσιας ζωής λειτουργούσαν μέσα στις οργανώσεις αυτές. Η κυβέρνηση Μεντερές ήταν αυτή που επανάφερε στο δημόσιο προσκήνιο και νομιμοποίησε τα Ισλαμικά Τάγματα, τα οποία πλέον, άρχισαν να λαμβάνουν ισχυρή θέση στην πολιτική ζωή, δημιουργώντας τάσεις και συνιστώσες. Η Τουρκία, μετά από ένα χρονικό διάστημα πλήρους απο- θρησκευτικότητας, αναδιαμόρφωσε εκ νέου το εσωτερικό της κατεστημένο σε θρησκευτικά

πρότυπα, διατηρώντας παράλληλα το εκσυγχρονιστικό πνεύμα των κεμαλικών δεκαετιών στην εξωτερική πολιτική.

Τα πολιτικά κόμματα στην πλειονότητά τους ταυτίστηκαν με τη θρησκευτική προσήλωσή τους σε κάποιο τάγμα, προδιαγράφοντας μία καινούρια περίοδο προσέγγισης με το άμεσο μουσουλμανικό περιβάλλον. Άλλωστε, οι δεκαετίες 1960 και 1970 αποτέλεσαν για το τουρκικό κράτος –ίσως- τις χρυσές από άποψη διπλωματικών κερδών περιόδους της Σύγχρονης Ιστορίας του, καθώς το κατέταξαν σε ρυθμιστή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Οι μεγάλες ανακατατάξεις που παρατηρήθηκαν στα μουσουλμανικά κράτη με σκοπό την αποαποικιοποίησή τους από τα δυτικά συμφέροντα, αυτόματα, δημιούργησαν στην ευρωπαϊκή διπλωματία τη διαστρεβλωμένη πεποίθηση, ότι η Τουρκία ως εταίρος στους Διεθνείς Οργανισμούς θα αποτελέσει το «μαξιλάρι» για τη συνέχιση του ελέγχου της ευρύτερης περιοχής. Από την άλλη πλευρά, τα μουσουλμανικά κράτη είχαν σχηματίσει την πεποίθηση, ότι η ομόθρησκη Τουρκία θα ενεργούσε επικουρικά απέναντι στη Δύση για την ευόδωση των επιδιώξεών τους. Φευ, όμως, καθώς αποδείχτηκαν φρούδες ελπίδες. Η διπολική αυτή στάση της Τουρκικής Πολιτείας άρχισε να αντιμετωπίζεται με έντονο σκεπτικισμό από τις υπόλοιπες ισλαμικές χώρες της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Και το γεγονός αυτό, αποδείχτηκε περίτρανα, όταν τη δεκαετία του 1990 και στον Πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου, το τουρκικό κράτος ζήτησε την έμπρακτη οικονομική και στρατιωτική τους συμπαράσταση.

Ξεχωριστό κεφάλαιο για την Τουρκία αποτελεί η συμμετοχή της στην *Οργάνωση Ισλαμικής Διασκέψεως* (ή αλλιώς ΟΙΔ). Μέσω του συγκεκριμένου οργανισμού το τουρκικό κράτος προσπάθησε να προωθήσει την εξωτερική του πολιτική τόσο σε διεθνές όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Η επαναπροσέγγιση των ισλαμικών κρατών, συγχρόνως με τους διπλωματικούς διαύλους που είχε αναπτύξει με τη Δύση και κυρίως τις ΗΠΑ, συνέβαλλαν σθεναρά, ώστε το τουρκικό κράτος να καταστεί κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Σε ζητήματα, όπως το Παλαιστινιακό και οι Αραβοϊσραηλινές διενέξεις, καθώς και στη διαμάχη μεταξύ Ιράν και ΗΠΑ, η Τουρκία φάνηκε να διαδραματίζει σημαντικό διαμεσολαβητικό ρόλο. Συγκυριακά και μόνο η τουρκική χώρα κατάφερε να «παιζει» μεταξύ Ανατολής και Δύσης κι αυτό γιατί, το εσωτερικό της περιβάλλον ήταν μονίμως συγκρουσιακό. Η κεμαλική πολιτική είχε αφήσει αγεφύρωτα χάσματα με συνέπεια οι καταπιεσμένοι θρησκευτικά αφενός να επιδίδονται σε εκκαθαρίσεις κεμαλιστών αφετέρου να εναρμονίζονται συνειδησιακά με ακραία εθνικιστικά σύνολα που είχαν δράση σε χώρες της Μέσης Ανατολής. Μέσα σε όλη αυτήν την περιρρέουσα ατμόσφαιρα ξεχωριστή θέση λαμβάνουν οι στρατιωτικοί.

Οι στρατιωτικοί στην Τουρκία αποτελούν ιδιαίτερο κεφάλαιο στην πολιτική ζωή της χώρας. Η πλειονότητα αυτών, όπως αντίστοιχα πολλών πολιτικών ανδρών, ήταν και είναι μέλη θρησκευτικών μουσουλμανικών ταγμάτων. Υποστηρικτές της άποψης, ότι οι τουρκικές δομές θα πρέπει να εδράζονται στις πολιτισμικές αξίες, χωρίς, ωστόσο την ακραιφνή προσήλωση στην ισλαμοκρατία, πιστεύουν στη γεφυρωσιμότητα διάσταση της θρησκείας μέσα στο κράτος, αλλά όχι στην πολιτικοποίηση αυτής. Όλο αυτό γίνεται φανερό ιδίως μετά το 1950 και εξής, όταν η στάση των στρατιωτικών απέναντι στο πολιτικό-κοινωνικό γίνεσθαι του τουρκικού κατεστημένου αποτελεί –σε πολλές περιπτώσεις– και τον ιδεολογικό φραγμό στην εκδυτικοποίηση που προωθούσαν κατά καιρούς φίλα προσκείμενα κεμαλικά κόμματα. Στη σημερινή εποχή, οι εκκαθαρίσεις στρατιωτικών από τον Πρόεδρο και ακραίο ισλαμιστή, Ερντογάν, φανερώνει την αντίθεση των πρώτων στην πολιτικοποίηση της θρησκείας που επιδιώκει ο δεύτερος. Για τους στρατιωτικούς το θρήσκευμα πρέπει να λαμβάνει συγκεκριμένο ρόλο στην κοινωνία.

Το Κουρδικό είναι ένα ακόμα ζήτημα της τουρκικής πολιτικής σκηνής που αφορά τόσο το εσωτερικό κατεστημένο όσο και την εξωτερική διπλωματία. Και αποτελεί ένα από τα θέματα που και οι δύο πλευρές (Τούρκοι και Κούρδοι) φέρουν ευθύνη στον τρόπο που έχει διαμορφωθεί. Οι Κούρδοι έχουν φυλετικά χαρακτηριστικά των Τούρκων, δεν έχουν, όμως, ταυτόσημα εθνικά γνωρίσματα με αυτούς. Κατά καιρούς, το τουρκικό κράτος χρησιμοποίησε τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, προκειμένου να αντιμετωπίσει τους έξωθεν εχθρούς, παρόλα αυτά, το Κουρδικό ξεκινά –κατ' ουσίαν– όταν μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Μεγάλες Δυνάμεις διαμοίραζαν εκ νέου σε σφαίρες επιρροής τα εδάφη της πρώην κραταιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μέσα στις γενικότερες ανακατατάξεις, οι Κούρδοι, διαβιώνοντας στη νευραλγική ενεργειακή περιοχή του Κιρκούκ και της Μοσούλης, ήταν αναμενόμενο να ζητήσουν την αυτονομία τους και την εθνική αυθυπαρξία τους από τα κράτη της περιοχής που σχηματίστηκαν μετά τη Συνθήκη Ειρήνης του 1918. Όμως, αυτό που πρέπει να τονίσουμε και να πούμε –μακριά από κοινωνικοπολιτικές αυταπάτες– είναι ότι η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα δεν έχει παρουσιάσει στη Διεθνή Κοινότητα μία ενιαία εθνική σύμπλευση για τη διεκδίκηση των εθνοφυλετικών δικαιωμάτων της. Δυστυχώς, οι Κούρδοι διαμορφώνουν τα αιτήματά τους στη βάση του γεωγραφικού και πολιτειακού περιβάλλοντος στο οποίο διαβιούν. Έτσι, οι Κούρδοι που διαμένουν στο ημιαυτόνομο ιρακινό Κουρδιστάν (οι επονομαζόμενοι *Πεσμεργκά*) δεν ήταν λίγες οι φορές που συνεργάστηκαν με το τουρκικό κράτος, το οποίο καταπατά τα μειονοτικά δικαιώματα των ομογενών τους που διαμένουν στο νοτιοανατολικό τμήμα της Τουρκίας. Αυτός ο διαχωρισμός των Κούρδων και η διαμόρφωση των πολιτικών ενεργειών τους με τα κατά τόπους συμφέροντά τους αποτελεί ένα στιβαρό

επιστέγασμα, ώστε η ίδια η Διπλωματία να τούς εκμεταλλεύεται κατά το δοκούν.

Δεν είναι παράδοξο να ειπωθεί, ότι η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας πρέπει να διακριθεί σε δύο μεγάλες περιόδους, οι οποίες «δικαιολογούν» απόλυτα τον τρόπο που –τη δεδομένη περίοδο- το τουρκικό κράτος λειτουργεί τόσο απέναντι στη γειτονική με αυτό περιφέρεια όσο κι απέναντι στη Δύση. Το πρώτο είναι το χρονικό διάστημα κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και ένα δεύτερο, είναι αυτό που σχηματίστηκε μετά την Πτώση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού. Και γιατί, η Διπλωματία της γεινιάζουσας με εμάς χώρας χωρίζεται και σηματοδοτείται από τις δύο αυτές ιστορικές αλλαγές; Πολύ απλά, οφείλουμε να σκεφτούμε και να επικεντρωθούμε σε ένα μόνο γεγονός, ότι η Τουρκία είναι το μοναδικό κράτος της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, η οποία συνόρευε αφενός με κράτη του πρώην ανατολικού μπλοκ αφετέρου γεινιάζε με μουσουλμανικά κρατικά μορφώματα που είχαν αναπτύξει σχέσεις πολιτικές με την ΕΣΣΔ. Έτσι, από τη μια πλευρά κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου όφειλε να κρατά τις ευαίσθητες πολιτικές ισορροπίες ανάμεσα σε αυτήν και στους υπόλοιπους μουσουλμανικούς λαούς, οι οποίοι εν πολλοίς επηρεάζονταν από το σοβιετικό κράτος από την άλλη μεριά, ήταν υποχρεωμένη να διατηρεί και να συντηρεί τα συμφέροντα της Δύσης στην Ανατολία. Τα πράγματα δυσκόλεψαν, όταν μετά το 1990 το τουρκικό κράτος ήταν αναγκαίο να επανακαθορίσει σε νέες βάσεις την εξωτερική πολιτική του τόσο με τη Ρωσία όσο και με τις γύρω από αυτό χώρες, προκειμένου περισώσει την εθνική του ασφάλεια.⁵

Η Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου βρίσκεται σε μία πολιτική ανασφάλεια όσον αφορά τη Διπλωματία της, για το λόγο αυτό, όχι ελάχιστες φορές συγχέει τα ζητήματα εθνικής ασφάλειας με τα θέμα στρατιωτικής άμυνας. Ίσως, και εξαιτίας του γεγονότος αυτού, δεν μπορεί και δεν επιδιώκει να επιλύσει μειονοτικά ζητήματα που δημιουργούν οξύνσεις στο εσωτερικό της περιβάλλον. Η θέση του τουρκικού κράτους ως μέλος του NATO –ιδιαίτερα μετά το 1990- αποτελεί τροχοπέδη στην εξωτερική του πολιτική και αυτό φάνηκε ιδιαίτερα σε περιόδους έντονης πολιτικής αστάθειας στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, όταν όφειλε να εναρμονίζεται με τις στρατιωτικές επιταγές του δυτικού στρατιωτικού οργανισμού. Ο Πόλεμος στο Ιράκ (1990) αποτελεί ένα πρώτο παράδειγμα, καθώς η γείτονα χώρα δέχθηκε οικονομικό εμπάργκο από τις κράτη του μεσανατολικού τόξου για την στάση που διατήρησε στη διάρκεια των συγκρούσεων. Δεν πρέπει να ξεχνούμε κι αυτό, ότι η Τουρκία εξαρτά τον ενεργειακό εφοδιασμό της από τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη της Μέσης Ανατολής με συνέπεια όλη αυτή

---

⁵ Kemal Kirisci, Το μέλλον της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σχετικά με τη Μέση Ανατολή, στο Η Σύγχρονη Τουρκία- Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική, Αθήνα 2002, σσ. 441-442

η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια του Πολέμου στον Κόλπο να αποβεί οικονομικά μοιραία για τα εθνικά της συμφέροντα.⁶

Η Τουρκία –τότε- αναγκάστηκε να «οχυρωθεί» στην αμυντική της ασφάλεια, δαπανώντας υπέρογκα ποσά σε στρατιωτικό εξοπλισμό. Και αυτό συνέβη, επειδή οι πολιτισμικές δομές και το πολιτικό εσωτερικό περιβάλλον της (όπως έχει ήδη περιγραφεί) δεν της επέτρεπαν να ακολουθήσει το «δρόμο» της διαλλακτικότητας με τα γεινιάζοντα με αυτήν κράτη. Και τι εννοώ με αυτό; Επειδή, τα θρησκευτικά τάγματα που στο τουρκικό κράτος ενέχουν τη διάσταση πολιτικού κόμματος ήταν αυτά που διαμόρφωναν το εσωτερικό περιβάλλον του. Αυτό είχε ως συνέπεια οι στρατιωτικοί, οι οποίοι εκπροσωπούσαν το δυτισμό να ενεργούν κάτω από διαφορετική βάση από τους πολιτικούς άνδρες, οι οποίοι –στην πλειοψηφία τους- διαμόρφωναν τις πολιτικές ενέργειές τους στη βάση θεοκρατικών αρχών. Οι δύο αυτοί κόσμοι της Τουρκίας δεν φέρουν κοινή σύμπλευση, γεγονός που παρατηρείται περισσότερο σήμερα όσο ποτέ άλλοτε στο παρελθόν, με συνέπεια, αφού δεν μπορούν μεταξύ τους να βρουν μία κοινή σύμπλευση ως προς την εξωτερική πολιτική του κράτους, αναγκάζονται να διαμορφώσουν τη διπλωματία τους αγκυλωμένοι στην στρατιωτική άμυνα. Η Τουρκία, ίσως, θα έπρεπε να είναι το μοναδικό κράτος διεθνώς που δεν θα χρειαζόταν να δαπανά υπέρογκα ποσά σε πολεμικό εξοπλισμό, γιατί αφενός είναι ένα μουσουλμανικό κράτος –με ό,τι διπλωματικά συνεπάγεται αυτό- αφετέρου είναι μία χώρα που είναι μέλος μεγάλων δυτικών οργανισμών. Ωστόσο, επειδή δεν υπάρχει εσωτερική κοινωνική αρμονία, η ανασφάλεια αυτή μεταφέρεται εξ ανάγκης και στις σχέσεις της με τις υπόλοιπες χώρες.

Αυτό το γεγονός, ίσως, να αποτελεί και τον πιθανότερο λόγο που αλλάζει συνεχώς διπλωματικά στρατόπεδα με συνέπεια την παρούσα χρονική περίοδο, αλλά και μετά το 1990, τόσο οι χώρες της Δύσης όσο και της Ανατολής να ενεργούν με έντονο σκεπτικισμό απέναντί της. Και αυτό, γιατί οι υπόλοιπες χώρες του Κόσμου γνωρίζουν, ότι ανάλογα –αν την επιρροή στο εσωτερικό κατεστημένο την έχουν οι στρατιωτικοί ή πολιτικοί άνδρες- διαμορφώνονται σε διαφορετικά πλαίσια οι εξωτερικές σχέσεις του τουρκικού κράτους. Η εσωτερική κοινωνική αστάθεια στην Τουρκία επιφέρει συνεχείς εκλογικές διαδικασίες ή πολιτικές εξελίξεις που γίνονται ιδιαίτερα εμφανείς από το εξής γεγονός, τη μια μέρα το τουρκικό κράτος στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή προωθεί τα δυτικά συμφέροντα και την άλλη μέρα τα ρωσικά. Αυτές οι πολιτικές μεταπτώσεις δημιουργούν για το τουρκικό κράτος ζητήματα εθνικής επιβίωσης. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε ως παράδειγμα την πολιτική που προσπαθούσε να διαμορφώσει ο Ερμπακάν κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής θητείας του τη δεκαετία του 1990, όταν από τη μια πλευρά προσέγγιζε τους ακραίους ισλαμιστές του μουσουλμανικού

---

⁶ Kemal Kirisci, ό.π., σσ. 449-450

τόξου και από την άλλη πλευρά, οι στρατιωτικοί προωθούσαν τη δημιουργία σχέσεων συνεργασίας με το Ισραήλ υπό τις κατευθύνσεις της Δύσης.⁷

Τέλος, θα είναι πλημμελής η καταγραφή των σχέσεων που ανέπτυξε η Τουρκία με τα γειτνιάζοντα κράτη και τη Διεθνή Κοινότητα, αν δεν αναφέρουμε τον Βαλκανικό Κόσμο και πιο συγκεκριμένα το Κόσσοβο, τη Βοσνία- Ερζεγοβίνη και την Αλβανία, όπου ζουν στην πλειοψηφία τους ισλαμικοί πληθυσμοί. Αυτό που επιβάλλεται να ειπωθεί είναι, ότι οι μουσουλμάνοι της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης δεν φέρουν τα ίδια ποιοτικά χαρακτηριστικά (εθνικά/ φυλετικά) με τους μουσουλμάνους του Κοσσόβου/ Αλβανίας. Οι Βόσνιοι είναι εξισλαμισθέντες Βογόμιλοι, οι οποίοι προτίμησαν στα τέλη του 15^{ου} αι. να ασπαστούν τον ισλαμισμό και τα τάγματά του, ως αντίδραση στην πίεση που τους ασκούσαν οι Ορθόδοξοι Σέρβοι και οι Καθολικοί Κροάτες. Από την άλλη πλευρά, οι ισλαμικοί πληθυσμοί που διαβιούν στην Αλβανία και το Κόσσοβο έχουν –εκτός από τη θρησκεία- και κοινά χαρακτηριστικά στη βάση της γλώσσας. Αν και το Κοσσυφοπέδιο είχε δεχθεί μεγάλη πληθυσμιακή εγκατάσταση Οθωμανών ήδη από τον 14^ο αι. με συνέπεια τον εξισλαμισμό του μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας, ωστόσο, η εγκατάσταση των Αλβανών μουσουλμάνων έγινε στα χρόνια διακυβέρνησης του Τίτο.

Ο Τίτο, ο οποίος προωθούσε ένα ευδιάκριτα αντίθετο μοντέλο διοίκησης τόσο από τις ΗΠΑ όσο και από την ΕΣΣΔ, προκειμένου να κρατά σε εφησυχασμό τα ετεροεθνή και τα ετερόθρησκα πλήθη που διαβιούσαν στο ομοσπονδιοποιημένο κράτος του, προέβη στην αναγνώριση ή και ενίσχυση των μειονοτήτων. Ενισχύοντας ο στρατάρχης (άλλωστε και ο ίδιος ήταν Εβραίος, επομένως ανήκε σε μία θρησκευτική μειονότητα) την ένταξη του Κοσσόβου στο αλβανικό κράτος, η ενέργεια αυτή είχε συνέπεια την αυτονόμηση της περιοχής και τη συγκρουσιακή κατάσταση ανάμεσα στις δύο κυρίαρχες εθνικές και θρησκευτικές ομάδες, τους Σέρβους και τους Αλβανούς, η οποία εντάθηκε μετά το διαμελισμό της Γιουγκοσλαβίας. Το 1989, η Κυβέρνηση Μιλόσεβιτς αποφάσισε την κατάργηση του αυτόνομου καθεστώτος του Κοσσόβου, με συνέπεια οι μουσουλμάνοι κάτοικοι σε σύμπλευση με την ομόγλωσση Αλβανία και υπό την σκέπη της Τουρκίας, να μην δεχτούν τη μεταβολή αυτή.

Η Τουρκία, έχοντας τα νώτα της καλυμμένα από τη Δυτική Διπλωματία, κατάφερε να παρεισφρήσει στα εθνικο- θρησκευτικά ζητήματα που λάμβαναν χώρα στη βαλκανική περιφέρεια ως εντελοδόχος από τη Διεθνή Διπλωματία για την περιφρούρηση των δικαιωμάτων και αιτημάτων των ομόδοξων με αυτήν πληθυσμών (η πλειονότητα των μουσουλμάνων της Βαλκανικής ασπάζεται τα Τάγματα). Το τουρκικό

---

⁷ Kemal Kirisci, ό.π., σσ. 461

κράτος με την ανοχή της Δύσης κατόρθωσε να δημιουργήσει ένα ισλαμικό τόξο,⁸ το οποίο την παρούσα στιγμή «εξαπολύει τα βέλη της» προς αυτήν. Άραγε, τα δυτικά κράτη θα μπορέσουν να απεμπολήσουν αυτή τη δυναμική παρουσία των Τούρκων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη ή αναγκαστικά θα καταστούν απλοί θεατές των τεκταινόμενων με οποιοδήποτε τίμημα για τα συμφέροντά τους;

Βιβλιογραφία

1. Ιωάννης Θ. Μάζης, Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία, β' έκδοση, Αθήνα: Προσκήνιο, 2000
2. Ευστράτιος Χ. Ζεγκίνης, Γενίτσαροι και Μπεκτασισμός, Θεσ/νίκη: Βάνιας, 2002
3. Feroz Ahmad, The Turkish Experiment in Democracy (1950-1975), London: Hurst Publishers, 1977
4. Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey, London 2001
5. Kemal Kirisci, Το μέλλον της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σχετικά με τη Μέση Ανατολή, στο Η Σύγχρονη Τουρκία- Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική, Αθήνα: Παπαζήση, 2002

---

⁸ Η Δυτική και κυρίως η Αμερικανική Διπλωματία όφειλαν να διαβλέψουν ότι με την Πτώση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού, η ισλαμοκρατία βρισκόταν προ των πυλών. Το Αζερμπαϊτζάν και οι γύρω μουσουλμανικές Δημοκρατίες, ήδη με τα επαναστατικά κινήματα που είχαν οργανώσει τη δεκαετία του 1980 με τη βοήθεια της Τουρκίας, φανέρωναν τις διαθέσεις τους να εγκιβωτίσουν την νέα πολιτειακή τους ύπαρξη σε μια θρησκευτική προπαγάνδα. Οι Δυτικοί ήταν αυτοί που «έσπειραν τις θύελλες του ισλαμισμού» και τις «θερίζουν» τώρα. Όλα αυτά τα κρατίδια, ως μέλη ομοσπονδιών και μάλιστα ετερόδοξων από αυτά, ήταν εύλογο να οικοδομήσουν τις αρχές τους σε μία παράδοση που για τους μουσουλμάνους αρχίζει και καταλήγει στη διάσταση της θρησκείας.